

ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА
УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА

Бібліографічні ідеї та технології

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД
ІІІ квартал 2021 р.

ЗАПОРІЖЖЯ
2021

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА
НАУКОВА БІБЛІОТЕКА»
ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ**

Відділ наукової інформації та бібліографії

Бібліографічні ідеї та технології

Аналітичний огляд

(III квартал 2021 р.)

**Запоріжжя
2021**

УДК 027

Б59

Б59 Бібліографічні ідеї та технології : аналіт. огляд : III кв. 2021 р. /
КЗ «ЗОУНБ» ЗОР, Від. наук. інформації та бібліографії ;
[підгот. М. Маслова]. – Запоріжжя : [ЗОУНБ], 2021. – 28 с.

© Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека, 2021.

Третій випуск аналітичного огляду за 2021 рік знайомить з новими можливостями розширення участі бібліотек у формуванні масової інформаційної грамотності, магістральним напрямом інформатизації бібліотечної сфери – створенням електронних бібліотек, інформаційно-аналітичною діяльністю сучасної бібліотеки, особливостями розробки мобільного застосунку бібліотеки в онлайн-конструкторі, джерельною базою українознавчих досліджень у показниках змісту періодичних видань тощо.

* * *

Цифрова епоха несе з собою нові завдання, нові виклики, нові складнощі, а одночасно й нові можливості для піднесення ролі та значення бібліотек у житті окремої людини і суспільства. Об’єктивно зростає і суспільний статус бібліотечного працівника, але такого працівника, який відповідає процесам цифровізації буття людини.

Одна з можливостей, яка ще недооцінюється, – розширення участі бібліотек у формуванні масової інформаційної грамотності, оновлення і збагачення на цифрових засадах первісно й органічно притаманної бібліотекам просвітницької функції.

Саме цій темі присвячена публікація О. Онищенко *«Розвиток інформаційної грамотності - неодмінне завдання бібліотек»* (Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. 2020. Вып. 18)¹.

Довгий час поняття «діяльність бібліотеки» ототожнювалося з працею бібліотекаря. Але зараз ці поняття не однозначні ні за змістом, ні за обсягом, та охоплюють всю різноманітність соціально-комунікативної діяльності. А розвиток інформаційно-комунікаційних технологій кардинально змінив уявлення про бібліотеку та її роль у системі наукових комунікацій: сучасні бібліотеки впроваджують електронні інформаційні технології в усі сфери своєї діяльності – від управління бібліотечно-бібліографічними технологіями до створення власних електронних ресурсів.

¹ Додаток № 1.

В своїй публікації «*Автоматизація підсистеми обслуговування читачів у системі електронної бібліотеки*» Наталя Степанівна Вовк зазначає, що магістральний напрям інформатизації бібліотечної сфери сьогодні – це створення електронних бібліотек (Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2020. № 2).

У своєму дослідженні вона спирається у т. ч. й на зарубіжний досвід, який свідчить, що роботи в цьому напрямі підтримуються на найвищому державному рівні і мають відповідний статус. Так, країни «Великої сімки» включили проект створення мережі електронних бібліотек «*Bibliotheca universalis*» до числа 11 найважливіших науково-технічних проєктів. Широке розповсюдження в світовій практиці одержав варіант, коли різні системи бібліотек й інформаційних органів, архівів внаслідок нерозривності їхніх зв'язків та взаємодії поетапно, організаційно і функціонально зближуються до повного злиття в єдину систему доступної інформації. Очолують цю систему національні бібліотеки країни. Наприклад, у США – Бібліотека конгресу, у Великобританії – Британська бібліотека, в Україні – Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Вищим рівнем взаємозв'язків в бібліотечній системі є інтеграція як фактор рівномірності, сталості, створення умов найбільш повного та ефективного застосування бібліотечних ресурсів.

Авторка вирізняє такі поняття, як *віртуальна* (містить інформаційні джерела, доступні через глобальні комп'ютерні мережі, та не має єдиного місця знаходження – її ресурси розподілені по всьому світі, а інформаційний потенціал на кілька порядків перевищує документні ресурси будь-якої книгозбірні); *цифрова* (весь масив інформації зберігається в оцифрованому вигляді та не передбачає наявності документів на традиційних носіях) та *електронна* (основні процеси здійснюються з використанням комп'ютерів, однак документи на машинних носіях співіснують з аудіо-, аудіовізуальними та іншими матеріалами) бібліотеки.

Особливої уваги заслуговують електронні бібліотеки як симбіоз складових (цифрова, віртуальна і власне електронна), основними сутностями якої є інформаційні ресурси, що визначають інформаційні

можливості, та сервіси, які забезпечують надання спектра послуг її користувачам.

Очевидно, чим ширший та змістовніший спектр послуг, тим вищий рівень обслуговування користувачів. Так, наприклад, електронна картотека користувачів має містити, крім персональної реєстраційної карти кожного, ще й область інтересів (множину запитів, історії пошуку та онтології, що належать окремим користувачам) та карту доступу до ресурсів електронної бібліотеки. А серед основних завдань інформаційної системи (прототипу електронної бібліотеки) – забезпечення зручного використання документів працівниками відділу обслуговування читачів, раціональне використання часу та налагодження роботи з читачами бібліотеки. Окрім того, важливим призначенням таких інформаційних систем є ще й облік заходів та проєктів, які організовуються бібліотекою.

Для вирішення зазначених питань авторка вбачає доцільним усім бібліотекам держави звернути увагу на інтернет як нове джерело формування фондів. Якщо у подальшому налагодити координацію пошуку й архівування «мережевої україніки» між науковими бібліотеками України, то можна в короткий термін сформувати в Україні інтегрований електронний фонд, який стане інформаційною базою сталого розвитку суспільства.

Важливого значення набуває завдання створення повнотекстових баз даних на основі текстової інформації, накопиченої в електронному вигляді з метою спрощення їхньої подальшої фільтрації та аналізу. У загальнодоступних бібліотеках такий масив текстів документів звичайно виникає як результат сканування текстів за приватним замовленням користувачів.

Для повного інформаційного забезпечення сучасних публічних бібліотек, в першу чергу у районних центрах, доцільно вирішити такі завдання:

- введення статистичного обліку читачів бібліотеки;
- встановлення й виконання порядку надання персональної інформації;
- впровадження і використання електронної системи обробки даних.

Але ефективність впровадження та функціонування електронних бібліотек в цілому, та інформаційних систем зокрема, підсумовує авторка, залежить від грамотності проведення процесу організації навчання персоналу, технічного переоснащення бібліотек та забезпечення діяльності необхідними ресурсами.

До інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек увага фахівців бібліотечної справи прикута вже не перший рік. Адже віддалена інформаційна й аналітична діяльність людини стала буденністю. Динамічний стиль життя соціуму, плінність, різноманітність його інформаційних запитів вносять корективи у звичний ритм роботи організацій, установ, котрі володіють інформаційними ресурсами і покликані задовольняти інформаційні потреби користувачів. Нішу цілісного інформаційно-аналітичного продукту в режимі онлайн поступово заповнюють інноваційні продукти, послуги, що пропонуються сьогодні універсальними і галузевими бібліотеками України.

Стаття Л. Ковальської *«Інформаційно-аналітична діяльність сучасної бібліотеки»* досліджує зміст інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек в умовах цифровізації суспільства (Бібліотечний вісник. 2021. № 3).

Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек України соціально орієнтована, спрямована на забезпечення представників різних соціальних груп, установ, організацій необхідною інформаційно-аналітичною продукцією для проведення різних форм моніторингу, прогнозування проблемних ситуацій, подій у суспільно-політичному, економічному, культурно-освітньому сегментах життя соціуму. Звичайно ж, вона працює і на вирішення внутрішньобібліотечних проблем, зокрема, на піднесення якості бібліотекознавчих досліджень, удосконалення обслуговування користувачів тощо.

Аналітичні продукти – це результат опрацювання бібліотекарями масиву інформації, яка міститься у документальних ресурсах, проведення ними аналітико-синтетичної обробки, узагальнення потрібних користувачу даних. Тобто, якщо первинний документ містить лише вихідну інформацію, то вторинний є результатом аналітичної (аналітико-синтетичної) обробки певної кількості інформаційних ресурсів бібліотеки. Аналітико-синтетичне опрацювання бібліотечним

фахівцем документної інформації – це трансформація документів у процесі аналізу, отримання потрібних даних, оцінки, зіставлення, узагальнення вже формалізованої інформації відповідно до запиту користувача.

Авторка публікації пропонує такий перелік аналітичних продуктів: бібліографічні довідки, ретроспективні науково-допоміжні та бібліографічні посібники, інформаційні бюлетені та огляди, бібліографічні огляди продукції, віртуальні виставки, буклети, щорічники, календарі тощо.

Інформаційно-аналітичні продукти також розрізняються за методом опрацювання інформації (фактографічні, реферативні, повнотекстові матеріали, інформаційно-аналітичні, аналітичні, експертно-прогнозні); за цільовим призначенням інформації (тематичні, проблемно-орієнтовані); за об'єктами аналітичних досліджень; за персоналіями тощо.

Інформаційно-аналітична діяльність бібліотечних установ нині здійснюється за кількома напрямками:

- організація процесу збору та зберігання соціально значимих інформаційних ресурсів;
- задоволення тематичних запитів громадян, створення наративів і трендів в інформаційному просторі України;
- забезпечення функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування, органів безпеки та оборони України тощо.

Варто відзначити, що наразі задоволення соціально-комунікаційних потреб користувачів відбувається у жорстких рамках техніко-технологічних вимог цифрового суспільства та залежить від наявних можливостей опрацювання великих масивів документної інформації, особливостей діяльності суспільства в умовах віртуалізації інформаційного простору, карантинних обмежень та перманентного формування нових запитів громадян.

В останні роки дедалі частіше спостерігається використання бібліотек як мережевого інструментарію розширення інформаційно-комунікаційних зв'язків суспільства. Це стало можливим завдяки оптимальній структуризації масивів значущої аналітичної інформації, її

впровадження у суспільну практику. Такий підхід прискорює процеси обміну інформацією, владні структури оперативно отримують відомості, необхідні для ухвалення ефективних управлінських рішень.

У зв'язку з цим перед бібліотеками постає необхідність удосконалення цілої низки технологічних напрацювань, поширення відповідного (аналітично опрацьованого) контенту, створення новітніх засобів доступу до послуг, які надає держава, упровадження інтерактивних технологій, дистанційного обслуговування (забезпечення доступу до баз даних, які знаходяться за межами бібліотеки), інноваційних форм взаємодії між громадянами і владою.

Перспективи подальшого розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек більшою мірою залежатимуть від упровадження низки інноваційних техніко-технологічних рішень. Зокрема, від використання інформаційно-аналітичних систем для обробки даних та методів комп'ютерного моделювання з метою аналізу, інтерпретації та зіставлення результатів з реальною дією об'єкта дослідження. Саме завдяки таким інноваціям бібліотеки здатні будуть забезпечувати користувачів суспільно значущою аналітичною інформацією, пропонувати ефективні механізми її використання в умовах «ковідного» функціонування суспільства.

Ведучи мову про тенденції розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек, не можна ігнорувати й такі її напрями:

- моніторинг публікацій та складання рейтингів;
- інтеграція наукових досягнень у світові реферативні бази даних;
- інформаційний та технічний супровід видавничої діяльності;
- «просування» періодичних видань та публікацій до національних та міжнародних реферативних баз даних;
- розширення послуг інформаційного забезпечення користувачів;
- активна комунікаційна діяльність у соціальних мережах, патріотична виховна робота з користувачами бібліотек тощо.

Розширенню кола користувачів інформаційно-аналітичної продукції, підсумовує авторка, сприятиме впровадження у діяльність бібліотек сучасних мобільних технологій, відеохостингу, технологій

соціальних медіа, нарощування темпів цифровізації бібліотечних фондів, надання доступу до них, співпраця з різними інтернет-ресурсами, сприяння популяризації книг, авторів тощо.

Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, збільшення ресурсів, конвергенції комунікаційних каналів, підвищений запит на онлайн-інформаційний сервіс привів до необхідності використання в бібліотечній практиці сучасних засобів формування, збереження, оброблення, поширення різноманітної інформації, зокрема й створення нових інформаційних продуктів і послуг за допомогою мобільних технологій. З огляду на це актуалізується роль та місце мобільних технологій у процесі надання послуг бібліотекою.

Мета публікації Вікторії Бондаренко та Валерії Струнгар **«Особливості розробки мобільного застосунок бібліотеки в онлайн-конструкторі: критерії, алгоритм створення, перспективи»** – дослідження онлайн-конструкторів для створення мобільних застосунків та висвітлення процесу розробки на конкретному прикладі (Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2021. Вип. 61).

У світі існує безліч студій-розробників мобільних застосунків, і Україна не виняток, адже це ринок з мільярдним обігом, що стрімко зростає. У разі, якщо організація чи установа не має фінансових можливостей звернутися до таких студій, існує альтернативний спосіб створення мобільних застосунків – використання спеціальних конструкторів, які дозволяють користувачам розробити повноцінний функціональний застосунок усього за кілька днів і без додаткових знань та навичок програмування.

Важливими в контексті розробки мобільних застосунків виступають *критерії вибору конструктора*, до яких можна віднести: вибір конструктора відповідно до *мобільної платформи* (наприклад, iOS або Android), на якій застосунок працюватиме; *зручність інтерфейсу конструктора* (наявність простого у використанні функціоналу конструктора); *набір інструментів* (наявність вибору шаблонів для різних типів мобільних застосунків – фото- та відеоредакторів, рідерів, інтернет-магазинів, вебпорталів ЗМІ, блогів та ін.); *функціональні можливості* (можливість встановлення додаткових функцій, не

передбачених у готовому шаблоні); *фінансове питання* (попри те, що переважна більшість досліджених конструкторів позиціонуються як безкоштовні, зазвичай за використання розширених функціональних можливостей сервісу доведеться платити, сума залежить від обраного тарифного плану та замовленого набору інструментів, також може додатково стягуватися плата за інтенсивність використання продукту й кількість його завантажень на смартфон).

Дослідивши рейтинги безкоштовних конструкторів мобільних застосунків та проаналізувавши висновки експертів в сфері ІТ-технологій, авторки публікації визначили декілька, які, на їхню думку, можуть бути використаними для розробки мобільного застосунку бібліотеками задля покращання обслуговування та підвищення комунікації з користувачами. До таких конструкторів були віднесені: AppsGeyser, APPSFERA, Mo-Apps, AppYet, Mobin cube. Зупинимось на кожному окремо.

AppsGeyser (<https://appsgeyser.com/>) – конструктор мобільних застосунків для платформи Android, який не вимагає знань програмних кодів, містить готові шаблони. Переваги: безкоштовний сервіс; зрозумілий інтерфейс з підказками на кожному етапі розробки застосунку; наявність понад 70 шаблонів; зручний редактор з відображенням змін у режимі реального часу; безкоштовне розміщення ПО в магазинах застосунків.

APPSFERA (<https://appsfera.com/>) – конструктор з безкоштовним тестовим періодом (один рік) використання сервісу з обмеженим набором інструментів, дозволяє створювати iOS- і Android-застосунки. Переваги: кілька безкоштовних макетів на вибір; мультиплатформенність; відсутність реклами в застосунку; інтерфейс російською мовою.

Mo-Apps (<https://mo-apps.com/>) – умовно безкоштовний конструктор мобільних застосунків для iOS і Android, який дозволяє безкоштовно створювати продукт та публікувати його в магазині застосунків Play Market та App Store з подальшою платною підтримкою кожного місяця (50 дол.) та не вимагає знань програмних кодів. Переваги: мультиплатформенність; багатомовний інтерфейс; зручний редактор з попереднім переглядом у режимі реального часу; набір

базових модулів і можливість вибору дизайнів; push-повідомлення в застосунку; наявність розгорнутої аналітики.

AppYet (<https://www.appyet.com/>) – безкоштовна платформа для створення застосунків, яка надає можливість розробити мобільний застосунок для вебпорталу чи блогу. Необхідно вибрати лінки RSS/Atom на канал або додати лінк на вебпортал – усе буде автоматично перетворено в сумісні застосунки для ОС Android.

Mobincube (<https://mobincube.com/ru/>) – конструктор застосунків без знань програмування з наданням широкого безкоштовного функціоналу. Водночас за окрему плату можна отримати такі додаткові можливості, як хмару, збереження своїх застосунків у сервісі для майбутніх правок, видалення логотипу Mobincube, розширені можливості монетизації та ін.

Результатом досліджень критеріїв вибору та оцінки конструкторів мобільних застосунків стала розробка застосунку в одному з безкоштовних конструкторів – AppsGeyser для платформи Android. Цей конструктор було обрано через ряд переваг, серед яких головними стали безкоштовність, зручність інтерфейсу, наявність шаблону, що задовольнило визначену мету створення застосунку, та достатній набір безкоштовних функцій.

Авторки детально викладають та ілюструють процес розробки мобільного застосунку на прикладі інформаційно-аналітичного бюлетеня «Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти», який відбувався за таким алгоритмом: реєстрація, вибір типу застосунку, вибір шаблону, завантаження контенту, налаштування зовнішнього вигляду, визначення назви застосунку, вибір графічного елемента (логотипу), попередній перегляд, завантаження на смартфон за допомогою QR-коду.

Періодичні та продовжувані видання є одними з найважливіших джерел інформації. Саме часописи здатні якнайшвидше відгукуватися на актуальні суспільно-політичні проблеми, доносити до читачів новини наукового, громадського та культурного життя. Деякі публікації так і залишаються тільки на сторінках часописів, деякі потім з'являються на сторінках книжкових видань чи збірників. Але пошук згаданої інформації трудомісткий, іноді просто неможливий. Добре, якщо останній номер пропонує перелік надрукованого протягом року або

нальний сайт часопису, який переймається розкриттям його змісту. Окрім цього, пошук та перегляд всіх цих відомостей потребує шаленої витрати часу! Що ж може допомогти у розкритті їхнього інформаційного потенціалу?

Автори публікації *«Джерельна база українознавчих досліджень у покажчиках змісту періодичних видань»* Тетяна Добко та Віталіна Шкаріна запевняють, що це бібліографічні покажчики змісту журналів, газет, збірників (Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2020. Вип. 60). Важко з ними не погодитися, особливо тим, хто стикався з подібними проблемами в своїй професійній або науковій діяльності.

Авторки здійснюють історико-бібліографічне узагальнення та визначення ролі і місця покажчиків змісту часописів як важливої джерельної бази українознавчих досліджень, висвітлюють історіографію та проблематику специфічного жанру бібліографічного посібника. Вперше системно досліджують друковані та електронні ретроспективні покажчики змісту періодичних видань, які відображають публікації в українських часописах, що виходили українською та російською мовами на території України і поза її межами упродовж 1844-2018 рр.

Зупинимось на тих, що були видані після відновлення Україною незалежності у 1991 році. Адже саме тоді розпочався новий етап розвитку історико-бібліографічних досліджень, відродження національної бібліографії, заповнення «білих плям» української видавничої справи.

Розпочату у 1960-1970-ті роках роботу зі створення покажчиків змісту часописів «Вікна», «Громадський друг», «Дзвін», «Молот», «Друг», «Життя і слово», «Життя й революція», «Зоря», «Хлібороб» у 1990-2000-ні науковці ЛННБУ значно активізували. На високому професійному рівні були створені бібліографічні покажчики, що розкривають зміст часописів «Дзвони», «Діло», «Життя і право» та ін. Тепер вони вже готуються на новій інформаційній основі, зі створенням бази даних.

За редакцією М. М. Романюка видане ґрунтовне 4-томне видання *«Періодика Західної України 20-30-х рр. ХХ ст.»* (Львів, 1998-2001). Започатковано унікальне 20-томне історико-бібліографічне дослідження

«Українська преса в Україні та світі XIX-XX ст.». Підсумком теоретичних досліджень і науково-бібліографічних напрацювань стали бібліографічні покажчики В. Г. Денисюк «Видання Івана Тиктора та концерну «Українська преса» (1923-1977)» (Львів, 2000); М. Мартинюка «Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (1914-1939)» (Львів, 1998) та ін.

Серед періодичних видань, що відіграють важливу роль у розвитку української культури, особливе місце належить «Літературно-науковому вістнику» (ЛНВ), заснованому у 1898 р. Ідея його створення належала М. Грушевському, а видавало Наукове товариство імені Шевченка (НТШ). Редакторами видання, крім М. Грушевського, були І. Франко, В. Гнатюк та Д. Донцов. Покажчик змісту перших 20-ти томів «Літературно-наукового вістника» (ЛНВ) за 1898-1902 рр., укладений В. Доманицьким, побачив світ 1903 р. у Львові з передмовою І. Франка. А ось новий бібліографічний покажчик змісту 109-ти томів ЛНВ за 1898-1932 рр. (Київ; Нью-Йорк, 2000) уклав Б. Д. Ясінський, уродженець України з міста Станіслав (нині Івано-Франківськ), який, опинившись у післявоєнні роки в США, працював у Бібліотеці Конгресу.

Покажчик змісту часопису «Вістник», що хронологічно й ідейно є продовженням «Літературно-наукового вістника», Б. Д. Ясінський уклав вже разом з київською бібліографкою Т. В. Добко (одна з авторок даної публікації) під назвою «Вісник: місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя, 1933-1939» (Київ; Вашингтон; Нью-Йорк, 2002).

Відомий історик С. Білокінь, аналізуючи публікації щорічника «Наука і культура», звернув увагу на оновлення тематики суспільно-політичних та літературно-художніх періодичних видань у другій половині 1980-х років. На сторінках щорічника друкувалися статті про поетів Євгена Маланюка і Василя Симоненка, письменників Григорія Косинку, Наталену Королеву, Миколу Хвильового, митців Олександра Архипенка, Михайла Бойчука, Григорія Гавриленка та ін. Тож цілком логічним стало створення Євдокією Бабич систематичного покажчика змісту щорічника «Наука і культура. Україна». Вип. 1-31 (1966-2002)» (Київ, 2003), яке до того ж не відображалось в державних літописах друку.

З часом на інформаційному просторі України почали активно з'являтися нові науково-теоретичні, соціально-політичні, літературознавчі і художні періодичні видання, які завоювали популярність і користуються стійким читацьким попитом. Прикладами покажчиків змісту таких видань є «Хроніка-2000», «Кур'єр Кривбасу», «KINO-КОЛО», підготовлені фахівцями Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. Бібліографи цієї ж книгозбірні також упорядкували систематичні покажчики змісту міжвідомчого наукового збірника «Українське літературознавство» (1966-1994), українських журналів «Червоний шлях» (1923-1936), «Слово і час» (1990-1999), «Всесвіт» (1925-2000); часописів української діаспори, які тривалий час виходили за кордоном, – «Листи до Приятелів» (книжки 1-176; 1953-1968) та «Визвольний шлях» (1948-1997); рекомендаційного бібліографічного довідника «Календар знаменних і пам'ятних дат» (1957-2006), довідкового видання «Знаменні дати. Календар» (2000-2009) та ін.

Щоправда, ретельно підготовлений покажчик змісту журналу «Визвольний шлях» досі не виданий. Однак його рукописом мають змогу користуватися читачі у читальному залі довідково-бібліографічних видань НБУВ. Частково розкриває зміст зазначеного часопису покажчик «Українська революція 1917-1921 рр. на сторінках журналів «Визвольний шлях» та «Український історичний журнал» (1991-2016)» (Київ, 2018).

Авторами таких бібліографічних покажчиків є не лише бібліографи наукових і публічних бібліотек, а й працівники редакцій часописів. Деякі з покажчиків змісту часописів з'явилися у результаті наукових досліджень, підготовки дисертаційних праць або були створені за ініціативою окремих вчених для забезпечення їхніх наукових досліджень. Так, автор ґрунтовного науково-бібліографічного дослідження часопису «Кієвская старина», виданого трьома окремими книгами, – доктор історичних наук М. Г. Палієнко.

Зміст рідкісних часописів у покажчиках «Книголюб (Прага, 1927-1932 рр.)» (Київ, 1996) і «Українська книга (Львів, 1937-1939; Краків; Львів, 1942-1943)» (Київ, 1998) розкрили лікар, кандидат медичних наук,

бібліофіл М. Грузов і літературознавець, лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка М. Шудря.

Вагомий внесок у дослідження і розкриття змісту періодичних видань української діаспори зробив відомий літературознавець, журналіст і бібліограф С. Козак, який упродовж останнього десятиліття уклав низку бібліографічних покажчиків. Так, у 4-томному виданні С. Козака «Раритети української діаспори» (Київ, 2016-2017) подано хронологічні та систематичні покажчики змісту українських часописів, що видавалися в Австрії, Аргентині, Канаді, Німеччині, США («Арка», «Вежі», «Заграда», «Звено», «Керма», «Київ», «Літаври», «Літературний зошит», «Літературно-науковий вісник», «МУР», «Нові дні», «Орлик», «Пороги», «Ранок», «Рідне слово», «Світання», «Сучасник», «Українські вісті», «Хорс»).

Тобто професійно укладені покажчики змісту часописів – це важливе та змістовне джерело інформації, яке сприяє популяризації та наближенню до читача кращої українознавчої періодики.

Біобібліографічні покажчики, в свою чергу, мають особливо важливе значення для дослідників, біографістів, науковців, широкого кола користувачів при вивченні чи поглибленні знань про певну видатну особистість, ту чи іншу персону. Такою непересічною особистістю в українській поезії та історії України ХХ століття є Павло Григорович Тичина (1891-1967), видатний український поет, перекладач, публіцист, громадський та державний діяч.

Наступна публікація Тетяни Добко *«Неопублікований бібліографічний покажчик, присвячений Павлу Тичині»* знайомить з рукописом неопублікованого бібліографічного покажчика «П. Г. Тичина. 1917-1971» (Київ, 1974), що був укладений і підготовлений до друку в Центральній науковій бібліотеці АН УРСР (Рукописна та книжкова спадщина України. 2020. Вип. 25).

Авторка зазначає, що нині найповнішим із доступних користувачам персональних покажчиків, створених на честь видатного українського поета-символіста та громадського діяча, є бібліографічний покажчик «Павло Тичина», укладений І. З. Бойком (Київ, 1951). Це перший персональний посібник, який охоплює твори видатного

українського поета та їхні переклади з 1918 р. до 1950 р. та літературу про П. Г. Тичину, представлену переважно 40-50-ми роками ХХ ст.

Наприкінці 1960-х – на початку 1970-х років у Центральній науковій бібліотеці АН УРСР колективом бібліографів науково-бібліографічного відділу здійснювалася велика копітка робота над укладанням покажчика, присвяченого Павлу Тичині, вже з розширеними хронологічними межами. До того ж він був підготовлений і рекомендований до друку Вченою радою бібліотеки і мав вийти у видавництві «Наукова думка», але був знятий з друку на етапі верстки.

Проте, незважаючи на моральний та ідеологічний тиск, співробітникам бібліотеки вдалося зберегти верстку згаданого покажчика, що мав вийти в Києві 1974 року. Структуру, змістове наповнення, причини його неопублікування й аналізує авторка пропонованої статті. До речі, відомості про цей персональний бібліографічний покажчик уперше вводяться до наукового обігу.

Покажчик складається з двох основних частин: перша – персональний список літератури, що розкриває творчу спадщину П. Тичини, друга – література про його життя і діяльність (усього 4620 бібліографічних записів).

В свою чергу, перша частина складається з п'яти розділів і охоплює як окремі видання поетичних, наукових і публіцистичних праць поета, так і матеріали, вміщені в журналах, газетах, збірниках наукових праць, альманахах. Тут представлені також відомості про діяльність П. Тичини як перекладача та редактора.

Розділ «Література про життя, літературну творчість, громадську та наукову діяльність П. Г. Тичини» складається з тематичних підрозділів, містить матеріали стосовно різних періодів життя і творчості П. Тичини. У порівнянні з покажчиком І. З. Бойка 1951 р., цей покажчик значно доповнений біографічними матеріалами з 1920-х років і далі.

Розгалужений науково-довідковий апарат видання допомагає у користуванні покажчиком: алфавітний покажчик назв окремих видань творів мовою оригіналу та в перекладі на російську мову; алфавітний покажчик назв поетичних творів мовою оригіналу та в перекладі на російську мову; алфавітний покажчик назв літературно-критичних, наукових та публіцистичних праць, список періодичних видань до

розділів «Твори П. Г. Тичини в перекладах на мови народів СРСР» та «Література про життя і творчість П. Г. Тичини мовами народів Радянського Союзу», іменний покажчик перекладачів творів П. Г. Тичини та покажчик усіх імен, що зустрічаються в бібліографії.

Незважаючи на обов'язкові (у дусі часу), включені до передмови, посилання на партійні документи і магічні словесні формулювання про «ленінські принципи партійності і народності, чіткість класових позицій», твердження «Слово письменника – це гостра зброя, яка повинна захищати інтереси народу», з огляду на окремі «недоліки», наявність прізвищ «ворогів радянської влади» тощо, покажчик, підготовлений на високому професійному рівні, був знятий із друку.

Так що ж так не сподобалось чи здалося ідейно ворожим редакторам того часу? По-перше, треба згадати постанову ЦК КПРС «Про літературно-художню критику» від 21 січня 1972 р., де наголошувалося на недостатньому аналізі процесів розвитку радянської літератури і мистецтва, взаємозбагаченні і зближенні культур соціалістичних націй, необхідності широкого запровадження літературно-художньої критики. Окрім того, рекомендувалось забезпечити її активність та послідовність «у викритті реакційної суті буржуазної «масової культури» і декадентських течій, у боротьбі з різного роду немарксистськими поглядами на літературу і мистецтво, ревізіоністськими естетичними концепціями».

Тож, попри звичайні орфографічні та технічні правки, неминучі при підготовці будь-якого рукопису до друку, текст бібліографічного покажчика рясніє численними редакторськими чи цензорськими правками. Так, в бібліографічних записах викреслено відгук Ю. Меженка «Критичні й ліричні замітки на полях сторінок двох останніх книжок П. Тичини («Плуг» і «Замість сонетів і октав»), рецензії С. Тельнюка «На зламі епохи» на збірку П. Тичини «Замість сонетів і октав», М. Зерова «Вітер з України» – третя книжка Тичини», вміщену в його збірнику «До джерел», Ю. Костюка «Політична лірика» на книжку П. Тичини «Партія веде» (1934).

Містяться в тексті на полях і редакторські запитання: чи подавати книжки П. Тичини «Вишиємо портрет Сталіна» і «Образ Й. В. Сталіна в

українській радянській поезії» (Київ, 1950), «За Сталіна, за Вітчизну, за мир» (Київ, 1951).

З огляду на атеїстичну за тих часів пропаганду викреслено уточнення «Пасхальний номер газети» до публікації П. Тичини «Арфами, арфами» в часопису «Последние новости» (1917), а також поезію «Гей, вдарте в струни, кобзарі» – відгук на українську національну маніфестацію в Києві (Нова Рада, 1917, 30 березня).

Зокрема, викреслено уривок з поеми «Чистила мати картоплю» про голод, де є рядки «Ленін-антихрист явився...», надрукований у «ВАПЛТЕ» (1926, № 1), разом із листом П. Тичини до редакції газети з приводу вірша (Комуніст, 1927, 3 листопада) та багато-багато інших.

Звичайно, є викреслені прізвища і в тексті, і в допоміжних іменних покажчиках. Крім зазначених вище, викреслено також прізвища репресованих письменників, літературознавців, громадських діячів С. Пилипенка, Є. Плужника, Я. Чепіги, А. Шамрая, В. Юринця та ін.

Немає в покажчику згадок про публікації творів П. Тичини в періодичних виданнях української діаспори, адже тоді вони були недоступні, знаходились у спецфондах. Не відображено вірш «Пам'яті тридцяти» про героїв Крут, надрукований у газеті «Нова Рада» (1918).

Підготовлена, але не видана біобібліографія Павла Тичини стала віддзеркаленням тоталітарної епохи, в якій поету доводилось утверджуватися, «І рости, і діяти», «Перемагать і жить».

Проте весь цей час ксерокопія покажчика зберігалася у НБУВ і надавалася читачам у читальному залі довідково-бібліографічних видань за їхніми запитами. Варто зауважити, що ідентичний примірник копії верстки невиданого покажчика зберігається також і в Літературно-меморіальному музеї Павла Тичини в Києві.

До речі, створені у 1970-х роках високопрофесійними бібліографами, не оминули політичної цензури й інші різноматичні бібліографічні покажчики, які не були опубліковані або були передані до так званих «спецфондів». Серед них – «Леся Українка» (Київ, 1972), «Видання АН УРСР. 1919–1967. Суспільні науки» (Київ, 1969) та ін.

Олексій Онищенко

Розвиток інформаційної грамотності – неодмінне завдання бібліотек

Цифрова епоха несе з собою нові завдання, нові виклики, нові складнощі, а одночасно й нові можливості для піднесення ролі та значення бібліотек у житті окремої людини і суспільства. Об'єктивно зростає і суспільний статус бібліотечного працівника, але того працівника, який відповідає процесам цифровізації буття людини.

Одна з таких можливостей, яка ще недооцінюється, – розширення участі бібліотек у формуванні масової інформаційної грамотності, оновленні і збагаченні на цифрових засадах первісно й органічно притаманної бібліотекам просвітницької функції. Бібліотеки – породження, втілення, уособлення грамотності. Вони ж й її носії, зберігачі, пропагандисти.

Грамотність – поняття містке. Історично воно збагачувало свій зміст і структуру. Базовими елементами грамотності є знання букв, цифр і розділових знаків, а відповідно, і вміння писати, читати, рахувати. Протягом багатьох століть бібліотеки і займалися поширенням цих знань та умінь. Просвітництво було однією з основних їхніх функцій поряд з накопиченням, зберіганням і введенням у суспільний обіг рукописної і друкованої літератури.

Сьогодні в Україні, де утвердилася як мінімум середня освіта громадян, це завдання перестало бути актуальним. Проте затребуваною залишається бібліотечна робота, спрямована на підтримку і розвиток інших типів і видів грамотності, особливо нових. Нові типи і види грамотності пов'язані з цифровізацією, з тими її інструментами і методами, за допомогою яких створюється, опрацьовується, зберігається, використовується інформація. Нині справжня грамотність неможлива без володіння комп'ютером, різноманітними гаджетами, побутовими цифровими апаратами, без освоєння комп'ютерного програмного забезпечення, комп'ютерних мереж. Якщо на початку комп'ютерної ери у нас говорили, що інформатика є другою (новою) освітою, то тепер очевидно, що вона стає фундаментальною основою грамотності.

Бібліотеки як культурні (просвітницькі, інформаційні, знаннєві) заклади об'єктивно приречені на включення в багатоплановий процес освоєння цифрової грамотності. Цей процес довготривалий – варіант реалізації принципу «освіта протягом усього життя» для конкретної людини і для суспільства – протягом усієї цифрової епохи аж до нової революції в писемності, після якої бібліотекам доведеться пропагувати якісно новий тип грамотності. Для бібліотек відкривається, таким чином, широке поле масштабного соціокультурного утвердження, підвищення своєї суспільно значущої ролі.

Сфера послуг, виробництво і побут, освіта і культура, медицина і управління невпинно наповнюються цифровими апаратами. Людина, яка елементарно не може ними користуватися, стає по суті непрацездатною, неконкурентною, обмеженою навіть у домашньому середовищі, куди все більше проникає цифрова техніка. Тому зростає число охочих отримати знання і навички, необхідні для впевненої поведінки у цифровому середовищі. Загалом таких охочих - велика кількість. І всі вони – потенціальні відвідувачі бібліотек, чого бібліотеки часто не враховують.

У нас ще не склалася постійна система цифрового всеобучу дорослих. Вони освоюють цифрову справу здебільшого самотужки, з допомогою рідних і близьких, на різних нестабільних комп'ютерних курсах. Але це – стихійне, фрагментарне, нерідко поверхове навчання. Воно дає певні початкові знання, але їх ще недостатньо для вільного користування цифровим обладнанням, необхідним для життєдіяльності. Таким чином, сформувався суспільний запит саме на стабільну постійну систему цифрового всеобучу.

Найшвидше і найкраще вона може бути розбудована на основі бібліотечної системи, яка за призначенням є носієм знання, інформації, грамотності. Система дієва, розгалужена, має значний інформаційний ресурс, просвітницький досвід, матеріально-технічну базу. Потрібно лише розгорнути в ній ефективні структури цифрового всеобучу, перенавчання, підвищення кваліфікації читачів.

У багатьох бібліотеках уже діють (і їх треба ширити) школи, курси, семінари, консультаційні пункти з питань комп'ютерної грамотності. Доцільно, щоб вони були у всіх бібліотеках – від малих до великих. Щоб вони працювали за цілісними, компактними програмами, на базі яких

виростав би компетентний користувач комп'ютером, інтернетом, інформаційними технологіями. Щоб вони стали осередками колективного (бібліотекарі і читачі) осмислення робочих питань утвердження і розвитку цифрової грамотності.

Слід мати на увазі, що нова грамотність, на відміну від традиційної (знання алфавіту та дев'яти чисел і цифри «0», уміння писати, читати, рахувати), не є раз і назавжди даною. Оскільки вона невідривно прив'язана до комп'ютерної техніки і комп'ютерних технологій, які швидко і суттєво змінюються, то для її підтримки в робочому режимі необхідно весь час донавчатися і перенавчатися. Тож для бібліотек тут безкрає поле діяльності, якщо, звичайно, вони не втратять цієї можливості.

Буквально множаться комп'ютерні мережі. У них накопичуються великі масиви інформації. Бібліотеки виступають порадниками щодо роботи в мережах. І це теж їхнє постійне завдання. Уміння працювати в мережах – це важлива складова цифрової грамотності. Виник навіть окремий науковий напрям – нетологія (вчення про мережі). Бібліотеки мають узяти на повсякденне озброєння ідеї, висновки і рекомендації цієї науки. Адже далі людське життя проходитиме в мережевому суспільстві.

Нова грамотність, крім традиційних інструментів письма, знання цифрових апаратів і технологій, включає оцінку змісту інформації, розумний, раціональний підхід до її відбору і використання. На цьому слід особливо наголосити у наш час, час навали інформаційного шуму, фейкових новин. Боротьба за об'єктивність, достовірність, повноту, адекватність тлумачення інформації стає життєво необхідною справою.

Бібліотеки завжди виступали експертами книги, спершу рукописної, потім і друкованої, а тепер до цього додалися ще й електронні видання. Вміння оцінювати інформацію і речі деділі більше стає практичним критерієм грамотності, а бібліотеки – центрами чи бодай осередками інформаційної експертизи.

Тому бібліотеки, які націлені в майбутнє, розвивають у себе інформаційно-аналітичні, довідкові, реферативні, консультаційні служби, все більше готують різноманітні експертні матеріали. Цим вони нарощують змістову складову інформаційної грамотності. Інформаційна грамотність постає як найвищий (на наш час) тип грамотності, бо вона

містить у собі не тільки інструментарій опрацювання інформації, а й методи впливу на її змістову якість. У бібліотек найбільше можливостей стати втіленням і носієм такого типу грамотності. І це – їхній пріоритетний стратегічний орієнтир.

Цифровізація, що посилила інформаційний вибух, загострила й інформаційну кризу, яка полягає у протиріччі між величезними, небувалими обсягами інформації і наявністю в них об'єктивної, корисної, будівничої інформації. Утруднено конкретний тематичний пошук. Інтернет часто відразу видає безліч матеріалу на задану тему. Інформаційна криза – перманентна і глобальна. Бібліотеки можуть зробити помітний внесок у її послаблення і подолання. У їхньому розпорядженні багатий історичний досвід пошуку інформації.

Тут передусім необхідно звернути увагу на удосконалення каталожного господарства, систематизації, пошукового апарату, структури фондів, сайтів і порталів. Окремо слід наголосити на потребі суттєвого поліпшення бібліотечного навігаторства в інтернеті. Сила і привабливість сучасної бібліотеки багато в чому залежить від того, наскільки результативно вона орієнтує читача у Світовій Павутині. Інтернет-грамотність – обов'язковий елемент усієї нової грамотності.

Відома велика творча роль бібліотек у формуванні компетентності в галузі окремих наук, наукових напрямів, видів діяльності. Часто грамотність ототожнюють з професійною компетентністю. Про людину говорять, що вона технічно-, економічно-, математично-, юридично-, політично- і т. д. грамотна.

Формування компетентностей – довічна проблема. Бібліотеки об'єктивно мають бути задіяні щодо її вирішення, бо в них найбільший ресурс знаннєвого, науково-інформаційного забезпечення цієї справи. Важливо в ініціативному порядку донести до найширших верств населення знання і цінності та збуджувати зворотний інтерес до себе. Бібліотеки будуть постійно в числі провідних структур загальносуспільного процесу підвищення компетентності, тобто грамотності нинішнього і майбутніх поколінь.

Хотілось би спеціально зупинитися на завданнях бібліотек у підтримці і розвитку мовної грамотності відповідно до чинної літературної норми мови. Насамперед державної мови і, звичайно ж,

рідної мови кожної національності. Традиційно саме мовна грамотність, те, як говорить і пише людина, вважається критерієм її освіченості, культури, грамотності.

Мова – динамічне явище. Вона постійно поповнюється новими словами і виразами, зазнає впливу іноземних мов. Періодично оновлюються правописи. Бібліотеки мають відстежувати все це разом з мовознавцями, бути провідниками у мовних лабіринтах і трансформаціях.

Доцільно в бібліотеках організувати служби з питань мовної грамотності, мати надійні канали доступу до вітчизняних і міжнародних мовознавчих баз і центрів. В усіх бібліотеках, незалежно від величини і профілю, потрібно формувати фонди мовознавчої літератури, особливо звертаючи увагу на правописи, словники, довідники, енциклопедії, підручники і навчальні посібники. Але передусім слід пам'ятати, що бібліотеки – найближчі до людей осередки, де можна з'ясувати будь-які питання мовної грамотності безпосередньо на місці чи з допомогою бібліотечних працівників в інших мовознавчих установах. І це постійна козирна карта бібліотек, потенціал якої використовується ще недостатньо. Люди шукають мовних порадників і повинні їх знайти передусім у бібліотеці.

Звичайно, не всі бібліотеки готові до системної повсякденної роботи, спрямованої на формування масової інформаційної грамотності сучасного типу. Недостатня матеріально-технічна і фінансова база. Бракує кваліфікованих кадрів. Слабкий ще суспільний запит на інформаційну грамотність, хоча вона являє собою одну з найперших складових інтелектуального потенціалу людини.

Але негарзди минуші. А об'єктивні завдання бібліотек залишаються. Бібліотеки мають готуватися до виконання своєї соціокультурної місії як у кризовий, так і в післякризовий час. Кожна з них у межах своїх можливостей має формувати актуальний знанневий ресурс із усіх видів і на всіх носіях інформації. Гармонізувати інформаційні послуги у традиційному і цифровому варіанті. Перебудовувати свою структуру для роботи з цифровою людиною і в цифровому середовищі.

Останнім часом багато говориться про кризу бібліотечної справи. Безпідставно створюється враження, що бібліотеки вичерпали своє суспільне призначення і поступаються своїм місцем цифровим інтеграторам інформації і комп'ютерним мережам. Кризові явища в бібліотечній сфері не тотожні згубній внутрішній кризі бібліотеки як соціокультурного інституту. Бібліотека виникла із суспільної потреби мати організовану скарбницю знань, досвіду, цінностей. Ця потреба ніколи не зникне. Бібліотеки приречені на вічний супровід цивілізаційного процесу. Можуть змінюватися тільки їхні форми і конкретні завдання, відбуватися перебудови під нові завдання. Нині ми переживаємо період перебудови бібліотек у відповідь на виклики цифровізації.

Водночас бібліотеки змушені багато зусиль витратити на зберігання рукописно-друкованого фонду, попит на який спадає, а цінність з часом зростає, причому неймовірно. Це – не криза, а нове явище, з яким треба швидше освоїтись.

Читач/користувач/відвідувач бібліотеки тепер переважно (принаймні у великих бібліотеках) віртуальний. Читальні зали не заповнені. Дистанційне обслуговування розгортається повільно. Водночас віртуальних читачів у бібліотеках (комп'ютеризованих) у стократ, а то й у тисячократ більше, ніж фізичних. І це знову ж таки не криза, а нове явище. Вихід – курс на дистанційний індивідуальний цифровий сервіс. Соціокультурна віддача від бібліотек небувало примножиться.

Бібліотечне життя у наш час зазнає тиску подвійної трансформації. У суспільстві – це перехід до знанневої цивілізації, у культурі – перехід до цифрової грамотності. Обидва процеси, інтелектуальні за своїм змістом, об'єктивно відводять чільне місце таким інтелектуальним осередкам, як бібліотеки. І від бібліотечного співтовариства багато залежить, як його базовий заклад впишеться у процеси формування нового типу культури, нового типу особистості, вихідним чинником чого виступатиме інформаційна грамотність. Кожен з бібліотечних працівників може стати учасником цих історичних цивілізаційних зрушень.

Список літератури

1. Бондаренко В. Особливості розробки мобільного застосунку бібліотеки в онлайн-конструкторі: критерії, алгоритм створення, перспективи / В. Бондаренко, В. Струнгар // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2021. – Вип. 61. – С. 192-207. – URL: <https://doi.org/10.15407/np.61.192>
2. Вовк Н. С. Автоматизація підсистеми обслуговування читачів у системі електронної бібліотеки / Н. С. Вовк // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2020. – № 2. – С. 27-34. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2020_2_6
3. Добко Т. В. Неопублікований бібліографічний показник, присвячений Павлу Тичині / Т. В. Добко // Рукописна та книжкова спадщина України. – 2020. – Вип. 25. – С. 220-232. – URL: <https://doi.org/10.15407/rksu.25.220>
4. Добко Т. Джерельна база українознавчих досліджень у показниках змісту періодичних видань / Т. Добко, В. Шкаріна // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – 2020. – Вип. 60. – С. 31-48. – URL: <https://doi.org/10.15407/np.60.031>
5. Ковальська Л. Інформаційно-аналітична діяльність сучасної бібліотеки / Л. Ковальська // Бібліотечний вісник. – 2021. – № 3. – С. 12-21. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bv_2021_3_4
6. Онищенко О. Розвиток інформаційної грамотності – неодмінне завдання бібліотек / О. Онищенко // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2020. – Вип. 18. – С. 7-12. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnan_2020_18_3

Бібліографічні ідеї та технології

Аналітичний огляд

(III квартал 2021 р.)

Підготувала: *М. Маслоva*

Редактор: *Т. Пішванова*

Наклад 10 прим.

Віддруковано у Запорізькій ОУНБ
просп. Соборний, 142, Запоріжжя, 69095

Відділ наукової інформації та бібліографії

Телефон: 787-53-57

Ел. пошта: bibliograf.zounb@ukr.net, bibliograf@zounb.zp.ua

**ЗАПОРІЖЖЯ
ПР. СОБОРНИЙ, 142
061 787 53 57**

**BIBLIOGRAF.ZOUNB@UKR.NET
BIBLIOGRAF@ZOUNB.ZP.UA**

**FACEBOOK.COM/BIBLIOGRAF.ZOUNB
YOUTUBE.COM/BIBLIOGRZOUNB**

ZOUNB.ZP.UA